

Lucyna Agnieszka Jankowiak

Instytut Sławistyki PAN

Słowniki Bartłomieja z Bydgoszczy (1532 i 1544). Stan badań i perspektywy badawcze¹

1. Celem niniejszego artykułu jest przypomnienie słowników Bartłomieja z Bydgoszczy i zachęcenie specjalistów różnych dziedzin do badania tych niezwykle interesujących leksykonów.

2. Bartłomiej z Bydgoszczy (1475–1548) był bernardynem, m.in. gwardianem (1518–1520 i 1524), mistrzem nowicjatu i nauczycielem bydgoskiego studium filozoficznego w klasztorze. Ten jeden z najwybitniejszych bernardynów 1. połowy XVI wieku większość życia spędził w Bydgoszczy. Był autorem nie tylko wymienionych w tytule artykułu słowników, ale także kilku innych obszernych rękopisów: łącznie sześciu rękopisów z ponad 2600 stronami [Kantak 1933; Kwilecka 1979; Szmańda 1979, 1980].

Łacińsko-polskie słowniki Bartłomieja z Bydgoszczy ze względu na bogaty materiał polski to największe (nie tylko rękopiśmienne) zbiory polskiej leksyki 1. połowy XVI wieku [Kędelska, Kwilecka, Łuczak 1999: 7–53; Kwilecka, Popowska-Taborska 1977].

Pierwszy słownik, zatytułowany *Vocabularius ex Calepino, Breuiloquo et Mamotrecto recolectus*, to rękopis liczący 257 kart, powstały w 1532 roku i gromadzący 4276 wyrazów polskich, które są odpowiednikami 4488 haseł łacińskich.

Z kolei drugi leksykon Bartłomieja ma postać zapisków na marginesach, liczącego ponad 600 stron, XV-wiecznego wydania łacińskiego słownika

---

1 NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI. Publikacja finansowana w ramach programu MNiSW pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2018. Grant (nr 030/NPRH2/H11/81/2012) pt. *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy – wersja polsko-łacińska*.

pt. *Vocabularius brevilocus*, Argentine 1488, niemieckiego humanisty Jana Reuchlina [Kwilecka 1972a, 1972b]. Bartłomiej umieścił na nim datę 1544, a na marginesach podał polskie odpowiedniki dla ponad 11 000 haseł łacińskich. Jest tam łącznie ok. 7000 nowych wyrazów, których nie było w słowniku z 1532 roku.

Dla obu leksykonów Bartłomieja wzorem było wspomniane dzieło J. Reuchlina. Za nim słowniki Bartłomieja mają budowę trzyczęściową. Pierwsza część obejmuje hasła rzeczownikowe i przymiotnikowe, druga – czasownikowe, a trzecia – hasła nieodmienne. Do obu leksykonów Bartłomiej dołączył różnej długości słowniczkę z leksyką specjalną.

Trzeba podkreślić, że w leksykonach z 1532 i 1544 roku nie wszystkie hasła łacińskie zostały przez Bartłomieja opatrzone polskimi odpowiednikami. I tak na ok. 22 000 haseł łacińskich słownik z 1532 roku ma tylko 20% haseł z polskimi odpowiednikami.

Rękopiśmienne dzieła Bartłomieja z Bydgoszczy nie były przeznaczone do druku. Pełniły funkcję m.in. podręczników w klasztorным studium filozoficznym w Bydgoszczy oraz encyklopedii wiedzy o ówczesnym świecie, zbierających wiadomości z różnych dziedzin nauki i życia praktycznego, np. o sposobach przyrządzania leków, opisy chorób i sposobów ich leczenia. W związku z tym dzieła te gromadziły, oprócz podstawowego słownictwa, także terminologię, np. prawniczą, medyczną, filozoficzną, teologiczną, botaniczną. Zwłaszcza słownik z 1544 roku poszerza znacznie leksykę specjalistyczną [Kędelska, Kwilecka, Łuczak 1999; Szymańska 1979].

Losy egzemplarzy obu leksykonów są bardzo ciekawe. Słownik z 1532 roku [Kwilecka 1972a] z biblioteki bernardynów pod koniec XIX wieku trafił do Biblioteki Seminaryjnej w Poznaniu (sygn. MS XVIII, 53), a potem (ok. 1923 roku, bez zmiany sygnatury) – do Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Po drugiej wojnie światowej, kiedy zebrano rozproszone przez Niemców zbiory tegoż archiwum, okazało się, że rękopisu z 1532 roku nie ma. Dopiero podjęte w 1970 roku [Kwilecka 1979] działania na rzecz opracowania spuścizny Bartłomieja spowodowały, że badacze ponownie zaczęli szukać zaginionego rękopisu. Ostatecznie Irena Kwilecka z Poznania z ówczesnego Instytutu Słowianoznawstwa PAN (obecnie: Instytut Sławiastyki PAN), po poszukiwaniach w Archiwum Archidiecezjalnym, odkryła w marcu 1971 roku egzemplarz z 1532 roku. Okazało się, że słownik ma inną sygnaturę (MS. 97). Została ona prawdopodobnie zmieniona jeszcze przed 1939 rokiem w związku z kompletowaniem i opracowywaniem zbiorów rękopiśmiennych archiwum.

Z kolei słownik z 1544 roku został przypadkowo odkryty – również przez I. Kwilecką – w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu (sygn. Inc. 169) [Kwi-

lecka 1972b] mniej więcej w tym samym czasie co słownik z 1532 roku. Druk J. Reuchlina do roku 1932 był w Bibliotece Nauczycielskiego Gimnazjum Humanistycznego w Bydgoszczy i dopiero w 1933 roku stał się własnością Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

Jak już wspomniałam, oba słowniki Bartłomieja nie były przeznaczone do druku. Leksykon z 1532 roku pozostawał w rękopisie do końca XIX wieku, kiedy opublikował go Bolesław Erzepki w „Rocznikach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu” (t. XXIV–XXVII, 1898–1899). Za wydanie otrzymał nagrodę Akademii Umiejętności w Krakowie w konkursie im. S.B. Lindego. Ponownie B. Erzepki wydał ten słownik w 1900 roku w postaci książkowej, dodając do niego wstęp.

Edycja B. Erzepkiego jest dwuczęściowa. Część pierwsza zawiera łacińsko-polskie hasła w oryginalnej pisowni i porządku jak w słowniku z 1532 roku, czyli w układzie trzyczęściowym według części mowy. Część druga gromadzi wyrazy polskie Bartłomieja wraz z lokalizacją, którą stanowi łacińskie hasło.

Wydanie B. Erzepkiego, uznane za wzorowe przez Aleksandra Brücknera [1902], nie oddaje istoty leksykonu z 1532 roku [Kwilecka 1979; Kwilecka, Kędelska 1978]. Nie jest pełne, bo prezentuje tylko takie hasła łacińskie, które Bartłomiej opatrzył polskimi odpowiednikami.

Po odnalezieniu słownika z 1544 roku – z inicjatywy przewodniczącego Koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w Bydgoszczy, Edwarda Szymańdy, i dyrekcji ówczesnego Instytutu Słowianoznawstwa PAN – podjęto decyzję o łącznym wydaniu słowników Bartłomieja z 1532 i 1544 roku. Edycję do dziś przygotowuje zespół składający się z pracowników IS PAN w Poznaniu [Kwilecka, Kędelska 1978]. Od 1999 roku ukazało się pięć tomów (do hasła *Stracenie*) [Kędelska, Kwilecka, Łuczak 1999, 2003, 2005, 2009, 2012]. Prace prowadzone są obecnie w ramach uzyskanego pod koniec 2012 roku grantu z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Potrwają one do czerwca 2018 roku, kiedy to przewiduje się przygotowanie, gotowych do recenzji, wydruków komputerowych.

3. We wspomnianej recenzji A. Brückner, pisząc o wzorowym wydaniu B. Erzepkiego, dodał również: „Szkoda tylko, że sam rękopis niezbyt ważny” [Brückner 1902: 165]. We wstępie do wydania książkowego leksykonu Bartłomieja sam B. Erzepki także niezbyt wysoko ocenił materiał leksykalny: „Wedle wyraźnego brzmienia tytułu [...] jest słownikarskie dzieło Bartłomieja zwyczajną kompilacją, polegającą na wypisach z Calepinia oraz opartą na słownikach, znanych ogólnie pod nazwami Mamotrectus i Breviloquus” [Erzepki 1900: III].

Większość badaczy spuścizny Bartłomieja [np. Kwilecka 1972a] uważa, że właśnie te opinie spowodowały, że długo nie interesowano się materiałem słownikowym z 1532 roku. Inne wyjaśnienie przedstawia znawca dziejów leksykografii – Stanisław Urbańczyk:

Jednakże poza Brücknerem, który ogłosił dwie krótkie recenzje, nikt się słownikiem nie interesował. Może była to wina opinii, że to kompilacja – tak sądzi E. Szymańska i I. Kwilecka – ale chyba raczej przyczyna była inna: językoznawcy nie zajmowali się wtedy słownictwem; interesowała ich fonetyka historyczna, fleksja, nieco później dialekty. Zmiana zainteresowań zaszła dopiero w latach powojennych. [Urbańczyk 1980: 342]

Mimo wszystko edycja B. Erzepkiego (choć częściowo) udostępniała materiał słownikowy Bartłomieja z Bydgoszczy. Korzystali z niej² np. Józef Rostański [1900] oraz Aleksander Brückner [1989]³ i Franciszek Sławski [red. 1952–1982] w swoich słownikach etymologicznych.

Kiedy okazało się, że rękopis z 1532 roku po wojnie zaginął, skorzystały też z tej edycji nowe leksykony: wydawany od 1966 roku *Słownik polszczyzny XVI wieku* [Mayenowa, Peplowski, Mrowcewicz, red. 1966–2012] oraz wydawany od 1953 roku *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* [Plezia, red. 1953–2014]. Pierwszy ze słowników wyzyskuje leksykę polską (w 100%), drugi – leksykę łacińską.

Ze względu na czas odkrycia słownik z 1544 roku nie wszedł do kanonu źródeł *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Stopniowo jednak (w wydaniach z lat 70. XX wieku) pojawia się jako źródło dodatkowe. W tomie 8 odnotowano np. hasło *imieniak* jako materiał przejęty z niego za pośrednictwem artykułu I. Kwileckiej [Kwilecka 1972b]. Dopiero od tomu 13 pojawia się wprost – ale rzadko – jako źródło dodatkowe: *J. Reuchlin, Vocabularius breviloquus, Argentine 1488 (Glosy Bartłomieja z Bydgoszczy)*.

Od kilku lat skan słownika z 1544 roku dostępny jest w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej. Nowa edycja słowników (pięć tomów) – zeskanowana – znajduje się w bazie RCIN, czyli Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych.

Podsumowując historię prac nad leksykonami Bartłomieja z Bydgoszczy od początku XX wieku, trzeba zwrócić uwagę właśnie na początek tego stulecia i wydanie B. Erzepkiego. Potem – podkreślić wagę lat 70. dla ożywienia zainteresowania Bartłomiejem i jego spuścizną, dzięki Towarzystwu Miłośników

² Podaję za: Kwilecka, Kędelska 1978: 123 (przypis nr 2).

³ Prawdopodobnie za pośrednictwem Rostańskiego, zob. wstęp w: Brückner 1989.

Języka Polskiego w Bydgoszczy oraz ówczesnemu Instytutowi Słowianoznawstwa PAN. Należy wymienić, w pierwszym przypadku, E. Szymańdę, który zwrócił się do Hanny Popowskiej-Taborskiej (z IS PAN) z propozycją badań nad dorobkiem Bartłomieja z Bydgoszczy. Efektem tego było wygłoszenie przez nią – w czerwcu 1971 roku na wspólnym zebraniu Koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w Bydgoszczy oraz Komisji Języka i Literatury Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego – referatu pt. *Z badań nad Słownikiem Bartłomieja z Bydgoszczy*. A także – w listopadzie 1971 roku w Krakowie – przedstawienie, na konferencji poświęconej leksyce gwarowej i jej udziałowi w formowaniu się języków literackich, referatu o kształtowaniu się słownictwa literackiego w XVI wieku w świetle badań nad słownikiem Bartłomieja z Bydgoszczy [Brocki 1980]. Jednocześnie na prośbę H. Popowskiej-Taborskiej I. Kwilecka szukała zaginionego rękopisu z 1532 roku, znalazła go i odkryła dodatkowo słownik z 1544 roku.

W listopadzie 1972 roku odbyła się konferencja [np. Szymańda 1975: 74–76], zorganizowana przez Wyższą Szkołę Nauczycielską w Bydgoszczy, Komisję Języka i Literatury Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego i Koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego pt. *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, na której wygłoszono pięć referatów, omawiających m.in. zagadnienia związane z warsztatem pisarskim Bartłomieja, kwestie dialektyzmów i bohemizmów w słowniku z 1532 roku oraz stosunek tego dzieła do wzorów łacińskich i polskich. Dopiero w 1979 roku ukazała się książka z materiałami z tej konferencji [*Bartłomiej z Bydgoszczy...* 1979; Brocki 1980].

Kolejny przełom w pracach nad dorobkiem Bartłomieja z Bydgoszczy to decyzja o łącznym wydaniu słownictwa Bartłomieja. Następnie – prace nad nową edycją, również w ramach projektu grantowego.

4. Publikacje o słownikach Bartłomieja.

Informacje o samym Bartłomieju z Bydgoszczy – chociaż niekoniecznie obszerne – pojawiają się w różnych opracowaniach [Szymańda 1980; Michałowska 2011a; Vrtel-Wierczyński 1935], np. dotyczących historii polskich bernardynów [np. Kantak 1933; Szymańda 1979], historii Bydgoszczy [Biskup, red. 1991] czy dziejów Instytutu Slawistyki PAN [Kędełska 2004].

Liczba samych prac językoznawczych dotyczących słowników z 1532 i 1544 roku nie przekracza 30 (są w tym dwie książki [Kwilecka, Popowska-Taborska 1977; *Bartłomiej z Bydgoszczy...* 1979] oraz artykuły i fragmenty rozdziałów w monografiach [np. Popowska-Taborska, Boryś 1996]). Wśród autorów powtarzają się w zasadzie te same nazwiska, głównie związane z Instytutem Slawistyki PAN, np. Irena Kwilecka, Elżbieta Kędełska, Arleta Łuczak.

Do wymienionej liczby publikacji doliczyć można kilka recenzji: 1) recenzje książek o Bartłomieju i jego słownikach [Breza, Brocki 1979; Karpluk 1979; Brocki 1980; Urbańczyk 1980]; 2) recenzje wydań słowników Bartłomieja [np. Brückner 1902; Karpluk 2002]; oraz 3) sprawozdania z jedynej sesji mu poświęconej z 1972 roku [Piechocki 1972a, 1972b; Szymańda 1975].

Niewielka liczba prac dotyczących materiału z leksykonów Bartłomieja przekłada się na obecność informacji o nich w opracowaniach o leksykografii w Polsce. Z pobieżnej analizy podręczników, encyklopedii dotyczących języka polskiego, artykułów o historii leksykografii wynika, że ciągle jeszcze słowniki Bartłomieja z Bydgoszczy nie weszły na trwałe do świadomości badaczy bądź nie są uznawane za istotne przy prezentacji dziejów słownictwa w Polsce. I tak brak wiadomości o chociażby wcześniej znanym słowniku z 1532 roku np. w monografii Witolda Doroszewskiego [1954] czy w podręczniku dla studentów Renaty Przybylskiej, w rozdziale pt. *Krótką historią leksykografii polskiej* [2003].

Są podręczniki, jak ten autorstwa Zenona Klemensiewicza, w których znalazły się tylko informacje o słowniku z 1532 roku [Klemensiewicz 1985: 352–357]. Mimo kolejnych wydań, jeszcze za życia autora, nie dodano wiadomości o leksykonie z 1544 roku.

W pracach opublikowanych w latach 90., prezentujących leksykografię okresu, w którym powstały słowniki Bartłomieja, też nie zawsze pojawia się informacja o słowniku z 1544 roku⁴. Przykładowo w artykule Barbary Otwinowskiej [1990] czy w uzupełnionym i wydanym ponownie artykule Mariana Plezi o leksykografii łacińskiej w Polsce [1959, 1993].

Informacje o słownikach (z 1532 i 1544 roku) są np. w opracowaniach: Władysława Kuraszkiewicza [1980], Teresy Michałowskiej [2011b, 1997], Stanisława Urbańczyka [1991] oraz w podręcznikach Bogdana Walczaka [1995: 164–169], Haliny Wiśniewskiej [2009: 132] czy Piotra Żmigrodzkiego [2009: 127].

Jak już wspominałam, nasilenie prac nad słownikami Bartłomieja z Bydgoszczy przypada na lata 70. XX wieku. Powstałe wówczas prace dotyczyły: 1) odnalezienia słownika z 1532 roku [Kwilecka 1972a]; 2) jego źródeł oraz oryginalności dzieła Bartłomieja w stosunku do tych źródeł [Popowska-Tabor-ska 1972]; 3) odkrycia słownika z 1544 roku [Kwilecka 1972b]; 4) polskiego

---

4 W kolejnym wydaniu *Encyklopedii języka polskiego* z 1991 roku pod hasłem *Słowniki języka polskiego* [Urbańczyk 1991b] – brak informacji o słowniku z 1544 roku, ale pod hasłem tego samego autora *Bartłomiej z Bydgoszczy* [Urbańczyk 1991a] są wiadomości o obu leksykonach.

materiału językowego: dialektyzmów [Popowska-Taborska 1962, 1974, 1979]⁵, bohemizmów [Siatkowski 1979], terminologii medycznej [Kędelska 1978]; 5) warsztatu pisarskiego Bartłomieja [Kwilecka 1979]; 6) koncepcji nowego (łączonego) wydania słowników Bartłomieja z 1532 i 1544 roku oraz glos polskich z innych jego rękopisów [Kwilecka, Kędelska 1978].

Większość wniosków z opracowania wyżej wymienionych zagadnień I. Kwilecka i H. Popowska-Taborska przedstawiły w książce z 1977 roku pt. *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.* [Kwilecka, Popowska-Taborska 1977], dodając do nich również wstępne opracowanie terminologii specjalnej (np. żeglarskiej, biblijnej, gramatycznej) i zapożyczeń. Publikacja ta jest do dziś źródłem wielu pomysłów na dalsze badania leksykonów Bartłomieja.

W latach 80. XX wieku ukazały się zaledwie trzy artykuły dotyczące słowników Bartłomieja: dwa poświęcone ich źródłom [Kędelska 1987, 1989] oraz jeden dotyczący osobliwego – na tle polszczyzny XVI wieku – (polskiego) słownictwa [Kuraszkiewicz 1981].

W kolejnym dziesięcioleciu artykułów pojawiło się więcej (5), ale nie wniosły one wiele nowego. Wyjątkiem jest tu artykuł A. Łuczak zajmujący się łacińskimi osobliwościami leksykalnymi [Łuczak 1993]. Powtórzeniem wcześniejszych ustaleń H. Popowskiej-Taborskiej jest obecność informacji o słownikach Bartłomieja w monografii o leksyce kaszubskiej [Popowska-Taborska, Boryś 1996: 84–99]. Pozostałe trzy artykuły związane są z nową edycją leksykonów. Pierwszy z nich traktuje m.in. o trudnościach z ustalaniem znaczeń wyrazów polskich za pomocą łaciny w dawnych – w tym w Bartłomiejowych – leksykonach [Kędelska 1997]. Kolejne dwie publikacje informują o wydaniu pierwszego tomu nowej edycji słowników Bartłomieja i promują to wydanie w pismach fachowych [Kędelska 1999; Łuczak 1999].

W XXI wieku pojawiły się artykuły dotyczące: 1) weryfikacji źródeł słowników Bartłomieja [Jankowiak 2009]; 2) ich leksyki wyjątkowej na tle polszczyzny XVI wieku [Jankowiak 2010, 2016a], w tym rzadkiej terminologii [Jankowiak 2016b]; 3) różnych grup tematycznych [Jankowiak 2015, 2016a] oraz 4) leksyki, której pochodzenie trudno ustalić [Łuczak 2011].

Jak widać, dorobek językoznawczy nie jest obfity, zwłaszcza że prace często powtarzają te same informacje. Zdecydowanie rzadziej jednak pisano o materiale łacińskim niż polskim.

---

5 Hanna Popowska-Taborska już w latach 60. opublikowała artykuł wykorzystujący materiał ze słownika Bartłomieja z 1532 roku (z wydania B. Erzepkiego) [Popowska-Taborska 1962].

Warto podkreślić, że słowniki Bartłomieja – jak zwróciła na to uwagę H. Popowska-Taborska [1979: 37] – są bardzo dobrym, wręcz wygodnym (na tle innych tekstów XVI wieku), przedmiotem badań dla historyka języka. Po pierwsze, są dokładnie datowane. Po drugie, znany jest ich twórca, który większość życia spędził w Bydgoszczy, a więc prawdopodobnie nie podlegał innemu (tzn. innym dzielnic) wpływowi językowym. Po trzecie, są to rękopisy, więc odpada problem ingerencji w tekst redaktorów, korektorów i drukarzy. Po czwarte, słowniki prezentują bardzo bogaty polski materiał leksykalny zdefiniowany przez łacinę.

Podsumowując ten przegląd, można stwierdzić, że w badaniach językoznawczych nad słownikami Bartłomieja da się wydzielić kilka nurtów⁶.

Pierwszy nazwać można **edytorskim**. Wiąże się on z wydawaniem słowników Bartłomieja. W wymienionych publikacjach po roku 1970 sporo miejsca poświęcono ocenie edycji B. Erzepkiego, koncepcji nowej edycji oraz problemom z odczytaniem zapisów Bartłomieja. Do tego dodać można – nieudokumentowane – konsultacje zespołu z pracownikami *Słownika polszczyzny XVI wieku* i *Słownika łaciny średniowiecznej w Polsce*.

Drugi nurt – **informacyjny**. Tu znalazły się prace lub ich fragmenty opisujące wygląd słowników, ich zawartość, źródła oraz prezentujące skomplikowane losy egzemplarzy leksykonów.

Trzeci nurt, **analityczny**, gromadzi prace charakteryzujące słownictwo z leksykonów Bartłomieja (polskie i łacińskie). Analizy te prowadzone były na podstawie wydania B. Erzepkiego (także za pośrednictwem *Słownika polszczyzny XVI wieku* lub *Słownika łaciny średniowiecznej w Polsce*) i bezpośrednio na oryginale rękopisu z 1532 roku, a później także na druku J. Reuchlina z zapiskami z 1544 roku.

Jak wykazały dotychczasowe badania, słowniki – mimo wielu źródeł – są odzwierciedleniem twórczego stosunku do nich Bartłomieja. Świadomie wykorzystywał on zawarty w nich materiał, dodając własną wiedzę.

W. Kuraszkiewicz, analizując *hapax legomena* w XVI stuleciu, wynotował 36 leksemów z 10 tomów *Słownika polszczyzny XVI wieku* znanych jedynie ze słownika z 1532 roku [Kuraszkiewicz 1981].

Z kolei porównując materiał polski z leksykonu z 1544 roku z 32 tomami *Słownika polszczyzny XVI wieku*, stwierdziłam [Jankowiak 2010], że leksykon ten przechował ponad 800 jednostek znaczeniowych, których nie ma w tych tomach. Są to: nowe hasła (244), nowe znaczenia haseł odnotowanych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku* (288) i nowe warianty fonetyczne haseł ze *Słownika*

---

6 Zob. ww. prace.

polszczyzny XVI wieku (117), potwierdzenia haseł ze *Słownika polszczyzny XVI wieku*, ale pod jakimś względem niepełnych (90) oraz haseł w nawiasach kwadratowych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*, czyli haseł spoza kanonu źródeł (127).

Jak wynika z przeprowadzonych analiz obu słowników Bartłomieja z Bydgoszczy, notują one wiele terminów, zwłaszcza słownik z 1544 roku. Zwraca tu uwagę np. polska terminologia gramatyczna – ok. 300 terminów polskich nieznanymi opracowaniu Andrzeja Koronczewskiego [1961]. Jej odnotowanie w słowniku z 1544 roku uznaje się za najstarszy zachowany jej zapis [Kwilecka, Popowska-Taborska 1977: 53]. Podobnie zresztą jak zapis terminów z zakresu żeglarstwa (terminologia morska)⁷.

Chociaż dotychczasowa literatura przedmiotu na temat materiału leksykalnego badanych słowników nie jest zbyt bogata, to jednak przeprowadzone analizy, zarówno w odniesieniu do leksyki polskiej, jak i łacińskiej, podważają opinię A. Brücknera o małej wartości naukowej dzieła Bartłomieja. A badania – od 2. połowy XX wieku do dziś – obu wersji dzieł Bartłomieja, udowadniają zarówno twórczy charakter pracy Bartłomieja [Kędelska, Kwilecka, Łuczak 1999: 34; Kwilecka, Popowska-Taborska 1977: 63; Popowska-Taborska 1974, 1979], jak i podkreślają wartość zgromadzonej przez niego polskiej leksyki [np. Kwilecka, Popowska-Taborska 1977: 37], zwłaszcza jej wyjątkowość [Popowska-Taborska 1972, 1974, 1979; Kwilecka, Popowska-Taborska 1977; Kuraszkiwicz 1980: 101; Jankowiak 2010, 2015, 2016a, 2016b; Łuczak 2011].

5. Zadania badawcze. Jak wynika z powyższego przeglądu, wiele jeszcze zostało do zrobienia w zakresie badania słowników Bartłomieja z Bydgoszczy i ich promocji, a przez to – zachęcenia do zajęcia się nimi przez badaczy. Wydaje się, że zakończenie prac nad nową edycją słowników i jej udostępnienie po 2018 roku może wzbudzić większe zainteresowanie zawartym w nich materiałem.

Należy postulować przede wszystkim badanie leksyki łacińskiej, bo jak zasugerowała A. Łuczak [1993], np. słownik z 1544 roku przynosi wiele haseł łacińskich nieznanymi *Słownikowi łaciny średniowiecznej w Polsce*, a niejednokrotnie poświadczonych w czeskiej łacinie średniowiecznej⁸.

7 Słownik z 1544 roku „zawiera [...] najbogatszy zestaw terminów związanych z żeglugą morską i rzeczną aż do chwili ukazania się w 1598 roku Flisa, specjalistycznego poematu Klonowica o spuszczeniu statków Wisłą” [Kwilecka, Popowska-Taborska 1977: 62].

8 „*Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* (dalej skrót: SŁŚP) – notujący wszelkie odstępstwa od łaciny starożytnej, osobliwości w zakresie leksyki, gramatyki, semantyki, frazeologii i składni – stanowi już dzisiaj nieocenioną pomoc w badaniach językowych nad łaciną tego okresu. Słownik ten opiera się na dotychczas wydanych drukiem tekstach polsko-łacińskich

Jeśli chodzi o leksykę polską, pozostaje zbadanie jej chronologii, by ustalić, jakie są proporcje między leksyką dawną a nową, czyli już z XVI stulecia. Czekają też na szczegółowe opracowanie zapożyczenia oraz różne grupy tematyczne słownictwa, w tym wymienione już terminologiczne, zwłaszcza terminologia, np. morska (i porównanie jej z opracowaniami terminologii np. Edwarda Łuczyńskiego), gramatyczna.

Należy wrócić jeszcze do kwestii źródeł słowników. Bartłomiej w hasłach odnoszących się do gramatyki niejednokrotnie pisał: *vide Donatum polonicum*, odwołując się tym samym do nieznanej nam dziś łacińsko-polskiej wersji popularnej wówczas łacińskiej gramatyki Aeliusa Donata.

Z kolei przy hasłach botanicznych i medycznych Bartłomiej czasem odsyła do słownika zwanego herbariuszem i do tzw. Ogrodu zdrowia (*ortus sanitatis*), pisząc *vide herbarium*, *ortum sanitatis* lub *vide in Herbario*, *Ortus sanitatis* albo jeszcze do źródła, które nazywa „polskim herbarzem”: *vide Herbarium*, *Ortum sanitatis*, *vel in polonico herbario*. Dotychczasowe badania wykluczyły w tym ostatnim przypadku zielnik Stefana Falimirza *O ziołach i mocy ich* z 1534 roku [Jankowiak 2009].

Poza tym nie zidentyfikowano dotąd – również sugerowanego przez Bartłomieja w tekście przez *vide verba iuris* – dzieła prawniczego, być może jakiegoś dzieła Jana Cervusa z Tucholi.

I. Kwilecka [1972b], nawiązując do glosowania przez Bartłomieja druku J. Reuchlina, zwróciła uwagę na możliwość istnienia i zachowania się egzemplarzy dwóch pozostałych najważniejszych źródeł omawianych słowników, tzn. *Mamotrectum* i leksykonu Calepina, w których Bartłomiej też mógł umieścić polskie glosy⁹.

---

z lat 1000–1506; wyjątkowo wykorzystuje się późniejsze źródła (XVI w.), o ile zawierają one materiały średniowieczne. Do nich należy m.in. *Łacińsko-polski słownik* Bartłomieja z Bydgoszczy z 1532 r. według wydania B. Erzepkiego. Warto podkreślić, że słownik ten dostarcza Redakcji SŁŚP wielu łacińskich wyrazów nie mających poświadczenia w innych źródłach. [...] Druga wersja *Słownika* Bartłomieja z Bydgoszczy z 1544 r. zawiera sporo nowych wyrazów łacińskich, nie zarejestrowanych przez SŁŚP. Okazuje się, że niektóre z tych wyrazów znajdują się w analogicznym słowniku łaciny średniowiecznej opracowanym w Czechach. *Slovník středověké latiny v českých zemích* ilustruje niekiedy interesujące nas hasła licznymi przykładami pochodzącymi z różnych źródeł; wyrazy te występowały zatem w łacińskich tekstach średniowiecznych. [...] Powtarzanie się pewnych rzadkich terminów łacińskich u Bartłomieja z Bydgoszczy (dalej skrót: BB) i w *Slovníku středověké latiny v českých zemích* wynika ze wspólnych źródeł średniowiecznych” [Łuczak 1993: 60].

9 „[...] nową pracą słownikową, powstałą – jakby można wnosić z marginesowej notki Bartłomieja – w 1544 r. [...]. A zatem jest to bez wątpienia nowy słownik Bartłomieja z Bydgoszczy, opracowany przez niego na marginesie drukowanego Wokabularza Reuchlina, który we wcześniejszej pracy słownikarskiej Bartłomieja uwzględniony był w znacznie węższym

Kolejny temat czekający na uzupełnienie dotychczasowych badań to – po opracowaniu całego *Słownika polszczyzny XVI wieku* i *Słownika łaciny średniowiecznej w Polsce* – ustalenie pełnej listy osobliwej (na tym tle) leksyki (polskiej i łacińskiej) Bartłomieja.

Oddzielną kwestią jest dalsze prowadzenie badań nad grafią Bartłomieja.

Do listy zadań włączyć można badania z pogranicza psychologii, związane z długotrwałym procesem tworzenia obszernego zbioru słownictwa i zapewne bezwiednego (?) powtarzania tych samych haseł (polskich i łacińskich) nawet na tej samej karcie słownika. Ciekawe byłoby ustalenie grup słownictwa łacińskiego, do którego (i dlaczego?) nie dopisywał polskich odpowiedników, jednocześnie innym grupom tematycznym poświęcając nawet oddzielne słowniczkę (np. głosy zwierząt i ptaków w słowniku z 1544 roku).

Bibliografia

- Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło* (1979), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań.
- Biskup Marian, red. (1991), *Historia Bydgoszczy*, t. 1 do roku 1920, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań.
- Breza Edward, Brocki Zygmunt (1979), *Recenzja książki I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej, „Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.”*, „Rocznik Gdański”, s. 212–216.
- Brocki Zygmunt (1980), „*Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*”, *Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału Nauk Humanistycznych. Seria B, nr 12, Warszawa–Poznań 1979*, ss. 69 [recenzja], „*Slavia Occidentalis*”, s. 156–160.
- Brückner Aleksander (1989), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Brückner Aleksander (1902), Recenzja wydania B. Erzepkiego, „*Pamiętnik Literacki*”, s. 165–166.
- Doroszewski Witold (1954), *Z zagadnień leksykografii polskiej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Erzepki Bolesław (1900), *Wstęp*, w: tegoż, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy*, Drukarnia Dziennika Poznańskiego, Poznań, s. I–XIII.

---

zakresie. Kto wie, czy w podobny sposób nie opracował Bartłomiej dwóch pozostałych źródeł łacińskich, stanowiących podstawę napisanego w 1532 r. Słownika, tj. *Mammotreptu Marchesiniego* i *Słownika Kalpepina*. Warto się za tym rozejrzeć po naszych inkunabułach i starodrukach” [Kwilecka 1972b: 262].

- Jankowiak Lucyna Agnieszka (2009), *Zielnik Stefana Falimirza a słownik Bartłomieja z Bydgoszczy z 1544 roku*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 85–88.
- Jankowiak Lucyna Agnieszka (2010), *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy z 1544 roku wobec leksyki XVI wieku. Uwagi po lekturze „Słownika polszczyzny XVI wieku”*, w: *Między dawnymi a nowymi słowy*, red. Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Joanna Rutkowska, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Gorzów Wielkopolski, s. 33–45.
- Jankowiak Lucyna Agnieszka (2015), *Kobieta w XVI-wiecznych słownikach Bartłomieja z Bydgoszczy (1532 i 1544)*, w: *Współczesny i dawny obraz kobiety w języku i literaturze*, red. Leonarda Mariak, Joanna Rychter, volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin, s. 71–86.
- Jankowiak Lucyna Agnieszka (2016a), *Osobliwe nazwy mężczyzn w słownikach Bartłomieja z Bydgoszczy*, w: *Współczesny i dawny obraz mężczyzny w języku*, red. Leonarda Mariak, Joanna Rychter, volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin, s. 67–74.
- Jankowiak Lucyna Agnieszka (2016b), *Słowniki Bartłomieja z Bydgoszczy jako źródło rzadkiej terminologii XVI wieku*, w: *System – tekst – człowiek. Studia nad dawnymi i współczesnymi językami słowiańskimi*, red. Małgorzata Gębka-Wolak, Joanna Kamper-Warejko, Iwona Kaproń-Charzyńska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 57–73.
- Kantak Kamil (1933), *Z przeszłości Bernardynów Bydgoskich (życie umysłowe w dobie jagiellońskiej)*, „Przegląd Bydgoski”, z. 2, s. 3–13.
- Karpluk Maria (1979), *I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, „Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.”*, *Prace Slawistyczne Zakładu Słowianoznawstwa PAN I, Wrocław 1977* [recenzja], „Język Polski”, z. 4, s. 300–302.
- Karpluk Maria (2002), „*Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska*”. Część I (A–G), opracowały Elżbieta Kędelska, Irena Kwilecka, Arleta Łuczak, *Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1999* [recenzja], „Język Polski”, z. 3, s. 225–226.
- Kędelska Elżbieta (1978), *Polska terminologia medyczna w słownikach Bartłomieja z Bydgoszczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 95–104
- Kędelska Elżbieta (1987), *Bartłomiej z Bydgoszczy w Lactifer Vodňanskiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 47–61.
- Kędelska Elżbieta (1989), *Pierwsze drukowane słowniki łacińsko-polskie jako źródło Bartłomieja z Bydgoszczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 31–45.
- Kędelska Elżbieta (1997), *Przydatność łacińsko-polskich wokabularzy do badań językoznawczych – zalety i ograniczenia*, w: *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, red. Hanna Popowska-Taborska, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 117–125.

- Kędeńska Elżbieta (1999), *Nowa edycja Słownika Bartłomiej z Bydgoszczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 41–53.
- Kędeńska Elżbieta (2004), *Dzieje poznańskiej Pracowni Języków Zachodniosłowiańskich*, w: *50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 161–170.
- Kędeńska Elżbieta, Kwilecka Irena, Łuczak Arleta (1999), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska, cz. 1 (A–G)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kędeńska Elżbieta, Kwilecka Irena, Łuczak Arleta (2003), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska, cz. 2 (H–M)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kędeńska Elżbieta, Kwilecka Irena, Łuczak Arleta (2005), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska, cz. 3 (N–Pleć)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kędeńska Elżbieta, Kwilecka Irena, Łuczak Arleta (2009), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska, cz. 4 (Plemię–Pytlowany)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kędeńska Elżbieta, Kwilecka Irena, Łuczak Arleta (2012), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy. Wersja polsko-lacińska, cz. 5 (R–Stracenie)*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Klemensiewicz Zenon (1985), *Historia języka polskiego*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Koronczewski Andrzej (1961), *Polska terminologia gramatyczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kuraszkiewicz Władysław (1980), *Słowniki w Polsce XVI wieku*, w: *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert I*, Wilhelm Schmitz Verlag in Giessen, s. 83–110 (przedruk w: tegoż, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1986, s. 730–753).
- Kuraszkiewicz Władysław (1981), *Wyjątkowe hasła w „Słowniku polszczyzny XVI wieku” (tomy I–X) z „Leksykonu” Jana Mączyńskiego*, „Slavia Occidentalis”, s. 61–68.
- Kwilecka Irena (1972a), *Słownik Bartłomiej z Bydgoszczy odnaleziony*, „Język Polski”, z. 3, s. 180–182.
- Kwilecka Irena (1972b), *Nieznanzy zbiór słownictwa polskiego pióra Bartłomiej z Bydgoszczy*, „Język Polski”, z. 4, s. 252–261.
- Kwilecka Irena (1979), *Warsztat pisarski Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, s. 23–36.

- Kwilecka Irena, Kędelska Elżbieta (1978), *Z prac nad nową edycją „Słownika” Bartłomieja z Bydgoszczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 123–143.
- Kwilecka Irena, Popowska-Taborska Hanna (1977), *Bartłomiej z Bydgoszczy leksykonograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Gdańsk.
- Łuczak Arleta (1993), *Łacińskie osobliwości leksykalne w obu wersjach łacińsko-polskiego „Słownika” Bartłomieja z Bydgoszczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, s. 59–67.
- Łuczak Arleta (1999), *Jeszcze kilka słów o słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy z pierwszej połowy XVI w.*, „Eos”, s. 325–337.
- Łuczak Arleta (2011), *Zagadkowe wyrazy w „Słowniku” Bartłomieja z Bydgoszczy z XVI w.*, w: *Zielonogórskie Seminarium Językoznawcze 2010*, red. Stanisław Borawski, Magdalena Hawrysz, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 71–84.
- Mayenowa Maria Renata, Peplowski Franciszek, Mrowcewicz Krzysztof, red. (1966–2012), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Instytut Badań Literackich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa.
- Michałowska Teresa (1997), *Średniowiecze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Michałowska Teresa (2011a), *Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: tejsze, *Leksykon. Literatura polskiego średniowiecza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 125.
- Michałowska Teresa (2011b), *Słownik łacińsko-polski, Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: tejsze, *Leksykon. Literatura polskiego średniowiecza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 769–770.
- Otwinowska Barbara (1990), *Słowniki*, w: *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze, Renesans, Barok)*, red. Teresa Michałowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław, s. 778–783.
- Piechocki Jan (1972a), *Prace Bartłomieja z Bydgoszczy na warsztacie naukowców*, „Ilustrowany Kurier Polski”, nr 286 (z 1 XII).
- Piechocki Jan (1972b), *Sesja naukowa poświęcona Bartłomiejowi z Bydgoszczy*, „Pomorze”, nr 24 (z 16–31 XII), s. 2.
- Plezia Marian (1959), *Dzieje leksykografii łacińskiej w Polsce*, w: *Słownik łacińsko-polski*, red. Marian Plezia, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. V–XXXIV.
- Plezia Marian, red. (1953–2014), *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 1–8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków.
- Plezia Marian (1993), *Z dziejów filologii klasycznej w Polsce*, Polskie Towarzystwo Filologiczne, Warszawa, s. 41–84.

- Popowska-Taborska Hanna (1962), *Z badań nad dawnymi i obecnymi zasięgami wyrazów*, „Język Polski”, z. 4, s. 280–286 (przedruk w: tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje, zabytki, słownictwo*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Gdańsk 1987, s. 115–120).
- Popowska-Taborska Hanna (1972), *Czy „Słownik” Bartłomiej z Bydgoszczy jest zwykłą kompilacją wcześniejszych zbiorów leksykalnych*, „Język Polski”, z. 3, s. 173–180.
- Popowska-Taborska Hanna (1974), *Kształtowanie się polskiego szesnastowiecznego słownictwa literackiego w świetle badań nad Słownikiem Bartłomiej z Bydgoszczy*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze”, z. 42, s. 161–177.
- Popowska-Taborska Hanna (1979), *Dialektyzmy w „Słowniku” Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, s. 37–40.
- Popowska-Taborska Hanna, Boryś Wiesław (1996), *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 84–99.
- Przybylska Renata (2003), *Wstęp do nauki o języku polskim. Podręcznik dla szkół wyższych*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Rostański Józef (1900), *Materiały źródłowe do słownictwa przyrodniczego średnich wieków w Polsce*, Universitatis, Kraków.
- Siatkowski Janusz (1979), *Bohemizmy w „Słowniku” Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, s. 41–58 (przedruk w: tegoż, *Czesko-polskie kontakty językowe*, Energeia, Warszawa 1996, s. 97–114).
- Sławski Franciszek, red. (1952–1982), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Szmańda Edward (1975), *Trzy bydgoskie spotkania naukowo-kulturalne*, „Język Polski”, z. 1, s. 70–77.
- Szmańda Edward (1979), *Bernardyński ośrodek naukowy w Bydgoszczy*, w: *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, s. 5–22.
- Szmańda Edward (1980), *Przyczynek do życiorysu i działalności pisarskiej Bartłomiej z Bydgoszczy*, „Język Polski”, z. 5, s. 331–338.
- Urbańczyk Stanisław (1980), *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło* [recenzja], „Język Polski”, z. 5, s. 342–344.
- Urbańczyk Stanisław (1991a), *Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: *Encyklopedia języka polskiego*, red. Stanisław Urbańczyk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, s. 27.
- Urbańczyk Stanisław (1991b), *Słowniki języka polskiego*, w: *Encyklopedia języka polskiego*, red. Stanisław Urbańczyk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, s. 318–321.

- Vrtel-Wierczyński Stefan (1935), *Bartłomiej z Bydgoszczy*, w: *Polski słownik biograficzny*, Polska Akademia Umiejętności, t. 1, Kraków, s. 315.
- Walczak Bogdan (1995), *Zarys dziejów języka polskiego*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań.
- Wiśniewska Halina (2009), *Polszczyzna przez wieki*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź.
- Żmigrodzki Piotr (2009), *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Lucyna Agnieszka Jankowiak

Dictionaries by Bartholomew of Bydgoszcz (1532 and 1544). State of Research and Research Perspectives

The purpose of this article is to recall the 16th century Latin-Polish dictionaries by Bartholomew of Bydgoszcz. The article describes the figure of the monk, the history of his works as well as their structure and contents. The interest in the lexicons grew in the 70s of the 20th century when a manuscript dated 1532 (considered to be lost after the second world war) was found and a dictionary dated 1544 was unexpectedly discovered. A decision was made then to (jointly) publish both lexicons in the reversed version (Polish-Latin). This project still has not been completed which certainly has had its effect on the researchers' weakening interest in the dictionaries and a small number of publications. Therefore the article presents possibilities of the analysis of the Polish and Latin lexical material.

KEYWORDS: Polish language of the 16th century; lexicography of the 16th century; dictionaries of Bartholomew of Bydgoszcz.

dr hab. Lucyna Agnieszka Jankowiak, prof. nadzw. IS PAN – Instytut Sławi-
styki PAN Warszawa; zainteresowania naukowe: historia języka polskiego, zwłaszcza
słownictwo (geneza zasobu leksykalnego polszczyzny, słownictwo Stefana Falimirza,
Bartłomieja z Bydgoszczy, Stefana Żeromskiego; początki kształtowania się stylu
naukowego oraz terminologii naukowej, zwłaszcza medycznej).